

MEDIA VA AXBOROT SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Jalg‘ashev Shexroz Odil o‘g‘li,

O‘zJOKU magistranti

E-mail: shexrozstore2345@icloud.com

Annotatsiya. Ushbu ishda media va axborot savodxonligi tushunchasi, uning jamiyatdagi ahamiyati hamda uni rivojlantirish usullari yoritilgan. Media savodxonlik shaxsning axborotni izlash, tahlil qilish, baholash va undan ongli foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirishi bilan birga, yolg‘on va chalg‘ituvchi ma‘lumotlardan himoya qilishga xizmat qilishi asoslab berilgan. Shuningdek, raqamli axborot muhitida fakt-cheking platformalarining o‘rni va ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan. Ishda media savodxonlikni ta‘lim tizimi, tanqidiy fikrlash va raqamli kompetensiyalar orqali rivojlantirish yo‘llari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: axborot, axborot manbalari, fakt-cheking, internet, media, media savodxonlik, raqamli kompetensiya, tanqidiy fikrlash, yolg‘on axborot, YUNESKO.

Аннотация. В данной работе освещается понятие медиа-и информационной грамотности, ее значение в обществе и способы ее развития. Обосновано, что медиаграмотность не только формирует у человека навыки поиска, анализа, оценки и осознанного использования информации, но и служит для защиты от ложной и вводящей в заблуждение информации. Также показаны роль и значение платформ факт-чекинга в цифровой информационной среде. В работе анализируются пути развития медиаграмотности через систему образования, критическое мышление и цифровые компетенции.

Ключевые слова: информация, источники информации, факт-чекинг, интернет, медиа, медиаграмотность, цифровая компетенция, критическое мышление, ложная информация, ЮНЕСКО.

Abstract. This work explores the concept of media and information literacy, its importance in society, and methods of its development. It explains that media literacy helps individuals develop skills to search, analyze, evaluate, and use information responsibly, while also protecting them from false and misleading information. The study also highlights the role and significance of fact-checking platforms in the digital information environment. Furthermore, it analyzes ways to develop media literacy through the education system, critical thinking, and digital competencies.

Keywords: information, information sources, fact-checking, internet, media, media literacy, digital competence, critical thinking, false information, UNESCO.

Kirish. Bugungi kunda axborot oqimining tezligi va hajmi keskin oshib bormoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali turli xil ma‘lumotlar keng tarqalmoqda. Bu esa axborotning ishonchliligini aniqlash muammosini yuzaga keltirmoqda. Shu sababli media va axborot savodxonligi muhim ahamiyat kasb etadi. U shaxsning axborotni to‘g‘ri tahlil qilish va baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Mazkur ishda media va axborot savodxonligining mohiyati va uning jamiyatdagi o‘rni yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili. Mazkur mavzu doirasida media va axborot savodxonligining nazariy asoslari mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar asosida tahlil qilindi. Xususan, media savodxonlik tushunchasi va uning tarkibiy komponentlari UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan konseptual yondashuvlar asosida yoritildi. Shuningdek, AFP Fact Check va Reuters Fact Check platformalari faoliyati misolida axborot ishonchliligini tekshirish mexanizmlari o‘rganildi. Tahlil natijasida media va axborot savodxonligini rivojlantirishda

ilmiy-nazariy yondashuvlar bilan bir qatorda amaliy vositalarning uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu ishda nazariy tahlil va ilmiy adabiyotlarni o'rganish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, mavjud ilmiy manbalar asosida qiyosiy va tizimli yondashuv orqali media va axborot savodxonligi tahlil qilindi.

Tahlillar va natijalar.

Media va axborot savodxonligi tushunchasi. Axborot tushunchasi turli ma'nolarga ega bo'lib, u ma'lumotlar, bilimlar, tajriba va signallar yig'indisi sifatida talqin qilinadi. Oddiy qilib aytganda, axborot – qayta ishlangan va foydalanishga tayyor holga keltirilgan ma'lumotdir. Axborot jamiyat hayotining ajralmas qismi bo'lib, uning sifati, ishonchliligi va mazmuni muhim ahamiyat kasb etadi.

Media va axborot savodxonligi – «soyabon», ya'ni bir tushuncha mazmunida ikki ma'no birlashgan atama sifatida YUNESKO tomonidan tavsiya etilgan. Uning mohiyatini anglash uchun har bir tushuncha o'zagini bilish zarur. «Media» atamasi (lotincha – medium, ya'ni vosita, vositachi, usul) turli ko'rinishdagi kommunikatsiya va axborot vositasini anglatadi. Media tushunchasi mazmuniga axborotni yaratish, nusxalashtirish, tarqatish vositasi hamda mualliflar va ommaviy auditoriya o'rtasida axborot almashinuvining texnik vositalari kiradi.

Bugungi kunda media atamasidan OAV yoki mass-media tushunchalarining sinonimi sifatida foydalaniladi. Hozirgi zamon jamiyati taraqqiyotiga medialarning ta'siri yil sayin oshib borib, ular vositasida insonlar atrof-voqelikni ijtimoiy va ruhiy jihatdan anglamoqda va baholamoqda. Zamonaviy medialarning asosiy jihatlari sirasiga tadqiqotchilar kreativlik (yaratuvchanlik, ijodkorlik) va innovatsiyalarni kiritmoqda.

Mazkur atamaga aynan shunday tavsif www.edu.jobsmarket.ru saytida keltirilgan. Shu bilan birga boshqa manbalarda ham media istilohiga shu tarzda tavsiflar berilganini ko'ramiz.

Bugungi kunda internet va boshqa axborot manbalarining ko'pligi sababli ma'lumotlar sifati turlicha bo'lishi mumkin. Shuning uchun axborotni tanlash, uni baholash va ishonchli manbalarni aniqlash muhim vazifa hisoblanadi. Axborot manbalari birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi turlarga bo'linadi. Birlamchi manbalar original ma'lumotlarni o'z ichiga olsa, ikkilamchi manbalar ularni tahlil qiladi, uchlamchi manbalar esa umumlashtirilgan axborotni taqdim etadi. Media va axborot savodxonligi zamonaviy jamiyatda muhim kompetensiyalardan biri hisoblanadi. U insonning axborotni izlash, qabul qilish, tahlil qilish, baholash va mas'uliyat bilan tarqatish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, shaxsning axborot oqimida to'g'ri yo'nalish topishi hamda media muhitda ongli ishtirok etishini ta'minlaydi. Shuningdek, media savodxonlik zamonaviy jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasini egallash, ijtimoiy jarayonlarda ongli ishtirok etish va raqamli muhitda to'g'ri harakat qilish uchun zarurdir.

Media savodxonlikning jamiyatdagi ahamiyati. Media savodxonlik – bu nafaqat axborotni o‘qish yoki ko‘rish, balki uni anglash, tahlil qilish, baholash va undan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmasidir. Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda bu tushuncha har bir inson uchun zarur bo‘lgan asosiy kompetensiyalardan biriga aylangan.

Avvalo, media savodxonlik jamiyatni noto‘g‘ri va yolg‘on axborotlardan himoya qiladi. Hozirgi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali soxta yangiliklar (feyk xabarlar), manipulyativ materiallar va turli targ‘ibotlar tez tarqaladi. Media savodxonligi yuqori bo‘lgan inson bunday axborotlarni tanib oladi, ularni tekshiradi va shundan keyingina xulosa chiqaradi. Bu esa jamiyatda ishonchli axborot muhitini shakllantirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, media savodxonlik tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Bunday ko‘nikmaga ega bo‘lgan shaxs har qanday ma‘lumotni shubha bilan emas, balki asosli ravishda tahlil qiladi, dalillarni solishtiradi va mustaqil qaror qabul qiladi. Natijada jamiyatda fikrlash darajasi yuqori, ongli fuqarolar soni ortadi.

Uchinchidan, media savodxonlik ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Chunki noto‘g‘ri axborotlar ko‘pincha vahima, tushunmovchilik yoki ijtimoiy ziddiyatlarga sabab bo‘lishi mumkin. Media savodxon jamiyat esa bunday xavflarga kamroq beriladi va muammolarga oqilona yondashadi.

To‘rtinchidan, bu ko‘nikma fuqarolarning ijtimoiy va siyosiy faolligini oshiradi. Odamlar yangiliklarni to‘g‘ri tushunib, muhim qarorlar qabul qilishda ongli ravishda ishtirok etadi. Bu esa demokratik jamiyat rivoji uchun muhim omil hisoblanadi.

Beshinchidan, media savodxonlik yoshlar tarbiyasida alohida ahamiyatga ega. Yoshlar internet va ijtimoiy tarmoqlardan eng ko‘p foydalanadigan qatlam bo‘lgani sababli, ularni zararli axborotlardan himoya qilish, foydali kontentni ajrata olishga o‘rgatish juda muhimdir. Bu esa ularning ma‘naviy, intellektual va madaniy rivojiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Media va axborot savodxonligi zamonaviy axborotlashgan jamiyatning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, u shaxsning turli axborot manbalarini tanlash, tahlil qilish, baholash va ulardan ongli ravishda foydalanish kompetensiyalarini o‘zida mujassam etadi. Globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan sharoitda mazkur savodxonlik turini rivojlantirish nafaqat individual darajada, balki ijtimoiy barqarorlik va axborot xavfsizligini ta‘minlash nuqtayi nazaridan ham dolzarb hisoblanadi.

Media va axborot savodxonligini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlaridan biri ta‘lim tizimiga integratsiyalashgan holda amalga oshirilishidir. Xususan, umumiy o‘rta va oliy ta‘lim bosqichlarida media ta‘lim elementlarini o‘quv dasturlariga kiritish orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, axborotni verifikatsiya qilish hamda manbalarni qiyosiy tahlil etish ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin. Bu jarayon interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar va keys-stadi texnologiyalari asosida olib borilganda yanada samarali natijalar beradi.

Shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish media savodxonlikni oshirishning metodologik asosi sifatida qaraladi. Har qanday axborotni qabul qilishda uning manbasi, maqsadi, auditoriyasi va kontekstini aniqlash, dalillarni tekshirish hamda turli nuqtayi nazarlarni solishtirish kabi ko'nikmalar shaxsning mustaqil fikr yuritish qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada, axborotga nisbatan reflektiv va analitik yondashuv shakllanadi.

Bundan tashqari, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy axborot muhitida samarali faoliyat yuritish uchun shaxs nafaqat axborotni iste'mol qiluvchi, balki uni yaratuvchi va tarqatuvchi subyekt sifatida ham ishtirok etadi. Shu bois, raqamli platformalar, qidiruv tizimlari va axborot resurslaridan oqilona foydalanish, shuningdek, axborot xavfsizligi qoidalariga rioya qilish zarur.

Media va axborot savodxonligini rivojlantirishda uzluksiz ta'lim tamoyiliga amal qilish ham muhimdir. Bu jarayon nafaqat formal ta'lim doirasida, balki norasmiy ta'lim shakllari – treninglar, seminarlar, onlayn kurslar va ommaviy axborot vositalari orqali ham qo'llab-quvvatlanishi lozim. Ayniqsa, aholining turli ijtimoiy qatlamlari o'rtasida media savodxonlikni targ'ib etish orqali axborot madaniyatini yuksaltirish mumkin.

Media va axborot savodxonligini rivojlantirish kompleks jarayon bo'lib, u ta'lim, tanqidiy fikrlash, fakt-checking, raqamli kompetensiyalar va uzluksiz ta'lim kabi usullarni o'zaro uyg'unlashtirishni talab etadi. Ushbu yondashuv shaxsning axborot muhitida ongli harakat qilishini ta'minlab, jamiyatning axborot xavfsizligi va barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Raqamli axborot muhitida yolg'on va chalg'ituvchi ma'lumotlar tez tarqalib borayotgan bir sharoitda fact-checking platformalar muhim ahamiyat kasb etadi. Ular internet va ommaviy axborot vositalarida tarqalgan yangiliklar, bayonotlar va vizual materiallarning ishonchliligini tekshirishga xizmat qiladi.

Masalan, Reuters Fact Check – xalqaro yangiliklar agentligi tomonidan yuritiladigan ishonchli fakt tekshirish xizmati

AFP Fact Check – bu xalqaro miqyosda faoliyat yurituvchi eng yirik fakt-checking platformalaridan biri bo'lib, u internet, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalarida tarqaladigan yolg'on, manipulyativ yoki shubhali axborotlarni tekshirishga ixtisoslashgan. Platforma rasm, video va yangiliklarni turli manbalar orqali tahlil qilib, ularning ishonchlilik darajasini aniqlaydi.

Xulosa. Media va axborot savodxonligi zamonaviy jamiyatda muhim kompetensiya bo'lib, u axborotni to'g'ri qabul qilish, tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini shakllantiradi. U insonni yolg'on va chalg'ituvchi ma'lumotlardan himoya qiladi hamda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Shuningdek, media savodxonlik ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga, fuqarolarning ongli qaror qabul qilishiga va raqamli muhitda xavfsiz harakatlanishiga yordam beradi. Uni rivojlantirishda ta'lim, raqamli ko'nikmalar va fakt-checking platformalar muhim o'rin tutadi.

Tavsiyalar:

Ta'lim tizimiga media va axborot savodxonligi bo'yicha maxsus darslar va mavzularni kiritish lozim.

Talaba va o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish zarur.

Internet va ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan axborotni tekshirish uchun fakt-checking platformalardan muntazam foydalanish tavsiya etiladi.

Raqamli savodxonlikni oshirish maqsadida treninglar, seminarlar va onlayn kurslarni kengaytirish kerak.

Aholi o'rtasida ishonchli axborot manbalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nurulloyev T.N. Media va axborot savodxonligi tushunchasi mazmuni // maqola. – B. 26.
2. Alikova N.M. Media va axborot savodxonligi // Journal of New Century Innovations. – 2022. – B. 6.
3. AFP Fact Check. – Elektron resurs: [https://factcheck.afp.com/\(murojaat sanasi: 11.04.2026\)](https://factcheck.afp.com/(murojaat sanasi: 11.04.2026)).
4. Reuters Fact Check. – Elektron resurs: [https://www.reuters.com/fact-check/about/?utm_source\(murojaat sanasi: 11.04.2026\)](https://www.reuters.com/fact-check/about/?utm_source(murojaat sanasi: 11.04.2026)).

Ajiniyaz atindagi
NOKIS MAMLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934